

2002-2003 EĞİTİM ÖĞRETİM YILINDA MUĞLA SAĞLIK YÜKSEKOKULUNDA OKUYAN ÖĞRENCİLERİNİN HASTA HAKLARI KONUSUNDA BİLGİ DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ

Hüseyin Süzek *,shuseyin@mu.edu.tr

Mursayettin EKSEN*,meksen@mu.edu.tr

Naime ÖZKAN**

ÖZET

Araştırma Muğla Sağlık Yüksekokulu öğrencilerinin hasta hakları konusundaki bilgi düzeylerini belirlemek amacıyla planlandı. Araştırma kapsamına 221 hemşirelik bölümü ve 72 sağlık memurluğu bölümü olmak üzere toplam 293 öğrenci alındı. Uygulanan anket sonucunda puanlama sistemi kullanılarak değerlendirme yapıldı. [1]

Öğrencilerin 17 puan üzerinden ortalama 15.63 ± 1.79 bilgi puanı aldıkları ve % 89.07'sinin çok bilen grupta bulunduğu tespit edildi. 4. Sınıf öğrencilerinin ve sağlık meslek lisesi mezunu olanların daha yüksek bilgi puanı aldıkları belirlendi. Öğrencilerin buldukları sınıflara göre en yüksek bilgi puanının 16.24 ± 1.01 ile 4. sınıf öğrencilerinde olduğu, 4. sınıflar ile 1. sınıflar ve 3. sınıflar arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlendi ($p < 0.05$). [2]

Araştırmaya katılan öğrencilerin % 64.50'sinin diğ lise, % 3.75'inin ise sağlık hizmetleri meslek yüksek okulu mezunu olduğu tespit edildi. Eğitim durumlarına göre diğ lise ile sağlık meslek lisesi mezunlarının ortalama bilgi puanları arasındaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulundu ($p < 0.05$). Araştırmada hasta hakları konusunda hemşirelik bölümü öğrencilerin % 48.9'unun, sağlık memurluğu bölümü öğrencilerinin ise % 51.5'inin okulda eğitim aldığı belirlendi. Hemşirelik ve sağlık memurluğu bölümü öğrencileri arasında istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmedi ($p > 0.05$). [3]

Hasta hakları konusunda okulda eğitim alanların 16.03 ± 1.44 , katıldığı toplantı, seminer, kongrelerden ve TV'den bilgi alanların 15.33 ± 2.37 , hiçbir eğitim almayanların 15.29 ± 1.55 ve yayınları okuyarak bilgi edinenlerin 14.77 ± 3.14 ortalama bilgi puanı aldıkları belirlendi. Yapılan istatistiksel değerlendirmede gruplar arasındaki fark anlamlı bulundu ($p < 0.05$). Okulda eğitim alanlar ile hiç eğitim almayanların bilgi puanları arasındaki farkın istatistiksel olarak önemli olduğu tespit edildi ($p < 0.05$). [4]

Hüseyin SÜZEK , Mursayettin EKSEN, Naime ÖZKAN : Muğla Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Hasta Hakları Konusunda Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi

Sonuç olarak; hasta haklarının daha iyi bilinip uygulanabilmesi için; etkin eğitim programlarının hazırlanması ve bu programların sürekliliğinin sağlanıp denetlenmesi, müfredatta daha geniş ve kapsamlı yer verilmesi, uygulamaya çıkılan hastanelerde bu hakların korunma durumunun denetlenmesi, öğrencilerin meslek yayın takip etme alışkanlığının kazandırılması gerekli olduğu düşünüldü. [5]

Anahtar kelimeler:Hasta hakları, bilgi düzeyi, hemşirelik, sağlık memurluğu [6]

GİRİŞ

Hasta hakları ile ilgili kavramlar günümüzün yeni kavramlarıdır. Bu bakımdan tüm dünya ülkelerinde de yeterince yerini bulabilmiş ve uygulamaya geçirilebilmiş değildir. Ancak, hemşirelik hizmetlerinin geliştiği ülkelerde hasta hakları, boyutlu olarak ele alınmış ve rutin uygulamalara da girmiştir (Yılmaz 1991). [7]

Bu yüzyılın başında bütün özellikleri ile iki insan arasındaki ilişki olarak yaşanan ve dayanağını “güven” kavramının oluşturduğu hasta-hekim ilişkisi, günümüzde hastaları ve hekimleri kuşatan sağlık kuruluşlarının fabrika benzeri atmosferi içinde sıradan bir ilişki haline gelmek üzeredir. Hastalar, gelişen tıp teknolojisi, giderek karmaşıklaşan sağlık sistemi ve insancılıktan uzaklaşan hekimlik karşısında kendilerini güçsüz ve korunmaya muhtaç hissetmektedir. Bütün bunların üstüne eklenen ve sağlık hizmetlerini serbest piyasa dinamiklerine (paraya) terk eden gelişmeler, hem hastaları hem de hekimleri köşeye sıkıştırmaktadır. Bu noktada, insan onurunun ve bütünlüğünün korunmasını ve hastaya kişi olarak gösterilen saygının artırılmasını amaçlayan çabalara ihtiyaç vardır. Bu çabaların bir ürünü olan hasta hakları son yıllarda sağlık hizmeti tartışmalarında önemli bir yer tutmaktadır (Argon 1997, Buldukoğlu, Doğan, Kum, Öz, Özaltın, Özcan, Pektekin, Terakye, Yurt 1997, Değer 1996). [8]

Hasta-hekim ve hemşire ilişkilerinin temeli ve belirleyicisi olan hasta hakları, genel anlamda kişinin kendi kendine karar verebilmesini içerir. Birey, sağlıklı iken bu hakkını kullanması kolaydır, ancak en zayıf ve bağımlı olduğu durumda olan hastalıkta, hakların suistimal edilmesiyle karşı karşıya kalır. Burada hastanın hakkının korunabilmesi için sağlık ekibi üyelerine de önemli görevler düşmektedir. Sağlık ekibi üyeleri, hastalarıyla olan ilişkilerinde kendilerinin belirleyici olduğu durumdan, hastanın belirleyici olacağı duruma geçebilmek için olayı, olabilecekleri hastaya açık net anlatmalı ve onu aydınlatmalıdır. Bu bilgilendirme ve onay alma durumunun uygulanabilmesi hasta-hekim ve hemşirenin eğitimi ile ilgilidir. Hemşire ve doktor kendilerine ve bilgilerine güvenlerini

Hüseyin SÜZEK , Mursayettin EKSEN, Naime ÖZKAN : Muğla Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Hasta Hakları Konusunda Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi

sağlayan bir eğitim almışlarsa sadece hastaların haklarına saygı duymakla kalmayıp ayrıca hastayı bu hakkını kullanması için teşvikte edeceklerdir (Sayek 1991, Sayek 1991). [9]

Hasta hakları, esas olarak temel insan haklarının ve değerlerinin sağlık hizmetlerine uygulanmasını ifade etmekte ve dayanağını insan haklarıyla ilgili temel belgelerden almaktadır. Bir başka deyişle, insan olarak saygı görme, kendi yaşamını belirleme, güvenli bir yaşam sürdürme, özel yaşama saygı duyma gibi ilkeler, hasta haklarının temelini oluşturmaktadır. Çünkü hasta olan yine insandır (Birol 1997). Hasta hakları konusunda yapılan çalışmada hasta hakları konusunda hemşirelerin %40.4'ünün, hekimlerin ise %11.7'sinin temel eğitimleri sırasında ve/veya mezuniyetlerinden sonra eğitim aldıkları belirtilmiştir (Vural 1993). Hasta Haklarının Hemşire, Doktor ve Yatan Yetişkin Hastalar Açısından İncelenmesi konulu araştırmada hemşirelerin %7.1'nin, doktorların ise %22.8'inin hasta haklarının iki ve daha fazlasını bildikleri belirtilmektedir (Yılmaz 1991). [10]

Araştırma Muğla Üniversitesi Muğla Sağlık Yüksekokulu Hemşirelik bölümü öğrencileri ile Sağlık Memurluğu bölümü öğrencilerinin Hasta Hakları konusundaki bilgi düzeylerini belirlemek amacıyla planlanmış tanımlayıcı bir çalışmadır. [11]

MATERYAL VE METOD

Araştırma 22 Kasım–11 Aralık 2002 tarihleri arasında Muğla Sağlık Yüksekokulunda 221 hemşirelik bölümü öğrencisi, 72 sağlık memurluğu bölümü öğrencisi olmak üzere toplam 293 öğrenci alınarak 26 sorudan oluşan anket formu uygulandı. Anketteki ilk 6 soru sosyo-demografik özellikleri tanımlayıcı sorulardan, 23., 24. ve 25. sorular hasta hakları konusundaki düşünceleri tanımlayıcı sorulardan 17 soru ise öğrencilerin hasta hakları konusundaki bilgi düzeylerini ölçmek için sorulan sorulardan oluşturuldu. [12]

Bireylerin birbirinden etkilenmesini önlemek amacıyla tek tek anket formu verilerek çalışmanın amacı anlatıldı. Oluşturulan anketin anlaşılabilirliğini test etmek amacıyla MSYO' da öğrenim gören 20 öğrenciye 18 Kasım 2002- 21 Kasım 2002 tarihleri arasında ön uygulama yapıldı. Anket formunun geçerliliği için ön uygulama sonuçları SPSS 10.0 paket programında değerlendirildi ($\alpha=0.7432$). Anlaşılmayan ifadeler yeniden düzenlendi. [13]

Elde edilen verilerin değerlendirilmesinde puanlama sistemi kullanıldı. Araştırma kapsamına alınan öğrencilere toplam 17 bilgi sorusu soruldu. Bilinen sorulara “1'er puan” bilinmeyenlere “0 puan” verilerek toplam 17 puan üzerinden değerlendirme yapıldı. Elde

Hüseyin SÜZEK , Mursayettin EKSEN, Naime ÖZKAN : Muğla Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Hasta Hakları Konusunda Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi

edilen verilerin analizinde SPSS 10.0 paket programı kullanıldı. Değerlendirmede tanımlayıcı gruplar arasındaki farkı belirlemeye yönelik testler kullanıldı. Bilgi puanlarının yaş, cinsiyet, bölüm, eğitim düzeyi, sınıf, mesleği seçme nedenlerine göre, hasta hakları konusunda yeterli bilgiye sahip olma durumuna göre, hasta hakları konusunda eğitim alma durumlarına göre bilgi puanlarının analizinde Varyans Analizi (ANOVA), cinsiyet ve bölüm durumlarının değerlendirilmesinde bağımsız t testi kullanıldı. Anlamlı çıkan grupların değerlendirilmesinde (sınıf durumlarına, eğitim düzeylerine, hasta hakları konusunda eğitim alma) çoklu karşılaştırma yöntemleri uygulandı. [14]

BULGULAR

Araştırmaya katılan öğrencilerin bilgi puan ortalamasının 15.63 ± 1.79 olduğu tespit edildi (Tablo 1). Yaş gruplarına, cinsiyet, bölüm, sınıf, eğitim durumlarına göre bilgi puanlarının dağılımı Tablo 1’de verildi. [15]

Tablo 1. Yaş Gruplarına Göre Bilgi Puanlarının Dağılımı (n = 293)

Özellikler	n	%	$\bar{X} \pm SS$	İstatistiksel analiz
Yaş				
17-20	137	46.75	15.51± 1.76	f = 0.053 p> 0.05
21-24	148	50.51	15.74 ±1.80	
25-28	8	2.74	16.00± 2.07	
Toplam	293	100.00	15.63± 1.79	
Cinsiyet				
Kız	221	75.42	15.62± 1.81	t = 0.231 p> 0.05
Erkek	72	24.58	15.68±1.73	
Toplam	293	100.00	15.63± 1.79	
Bölüm				
Hemşirelik	221	75.42	15.62±1.81	t = 0.231 p> 0.05
Sağlık Memurluğu	72	24.58	15.68±1.73	
Toplam	293	100.00	15.63± 1.79	
Sınıf				
1. Sınıf	69	23.56	15.21±1.98	f = 4.882 p< 0.05
2. Sınıf	72	24.57	15.76±1.90	
3. Sınıf	82	27.98	15.36±1.91	
4. Sınıf	70	23.89	16.24± 1.01	
Toplam	293	100.00	15.63±1.79	
Eğitim Durumu				
Sağlık Meslek Lisesi	37	12.62	16.21± 0.92	f = 2.477 p< 0.05
Sağlık Hizmetleri MSYO	11	3.75	14.63± 2.50	
Düz Lise	189	64.50	15.50± 1.89	
Meslek Lisesi	29	9.89	15.89± 1.97	
Diğer	27	9.24	15.92± 1.07	
Toplam	293	100.00	15.63± 1.79	

Hüseyin SÜZEK , Mursayettin EKSEN, Naime ÖZKAN : Muğla Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Hasta Hakları Konusunda Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi

Öğrencilerin bilme durumlarına göre dağılımı Tablo 2’de, sınıf ve eğitim durumlarına göre bilgi puanlarının çoklu karşılaştırılması Tablo’ 3 verildi. [16]

Tablo 2. Öğrencilerin Bilme Durumlarına Göre Dağılımı (n = 293)

Bilme Durumu	N	%
6-9 → az bilen	4	1.38
10-13 → orta bilen	28	9.55
14-17 → çok bilen	261	89.07
Toplam	293	100.00

Tablo 3. Sınıf Durumlarına Göre Bilgi Puanlarının Çoklu Karşılaştırılması

(n = 293)

Özellikler		Ortalamalar Arasındaki Fark	Standart Hata	p
Sınıf				
4.Sınıf	1.Sınıf	1.0255*	0.2975	0.001
	3.Sınıf	0.8770*	0.2853	0.003
Eğitim				
Sağlık Meslek Lisesi	Düz Lise	0.7136*	0.3183	0.007

* p<0.05

Araştırmaya katılan öğrencilerin hasta hakları konusunda eğitim alma durumunun bölümlerine göre dağılımı Tablo 4’de, hasta hakları konusunda eğitim alma durumuna göre bilgi puanlarının dağılımı Tablo 5’te verildi. Araştırmaya katılan öğrencilerin hasta hakları konusunda eğitim alma durumuna göre bilgi puanlarının çoklu karşılaştırması Tablo 6’da verildi.

[17]

Tablo 4. Hasta Hakları Konusunda Eğitim Alma Durumunun Bölümlere Göre Dağılımı (n = 293).

Hasta Hakları Konusunda Eğitim Alma	Hemşirelik		Sağlık Memurluğu	
	n	%	n	%
Hiçbir eğitim almadım	82	37.1	20	34.8
Okulda eğitim aldım	108	48.9	43	51.5
Yayınları Okuyarak bilgi edindim	22	10.0	5	9.2
Katıldığım toplantı, seminer, kongrelerde, TV’de bilgi aldım.	9	4.0	4	4.4
Toplam	221	100.00	72	100.00

$\chi^2 = 3.402$, p>0.05

Hüseyin SÜZEK , Mursayettin EKSEN, Naime ÖZKAN : *Muğla Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Hasta Hakları Konusunda Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi*

Tablo 5. Hasta Hakları Konusunda Eğitim Alma Durumuna Göre Bilgi

Puanlarının Dağılımı (n = 293).

Hasta Hakları Konusunda Eğitim Alma	n	%	$\bar{X} \pm SS$
Hiçbir eğitim almadım	102	34.8	15.29±1.55
Okulda eğitim aldım	151	51.5	16.03±1.44
Yayınlari okuyarak bilgi edindim	27	9.2	14.77±3.14
Katıldığım toplantı, seminer,Kongreler, TV'den bilgi aldım	17	4.5	15.53±2.37
Toplam	293	100.00	15.63±1.79

f = 6.117 , p < 0.001

Tablo 6. Hasta Hakları Konusunda Eğitim Alma Durumuna Göre Bilgi Puanlarının Çoklu Karşılaştırması (n= 293)

(I) Hasta Hakları Konusunda Eğitim Alma	(J)Hasta Hakları Konusunda Eğitim Alma	Ortalamalar Arasındaki Fark	Standart Hata	P
Okulda eğitim aldım	Hiçbir eğitim almadım	0.7390*	0.2234	0.001

*p<0.05

TARTIŞMA ve SONUÇ

Araştırmada öğrencilerin hasta haklarını bilme durumlarına bakıldığında % 89.07'sinin “çok bilen”, % 9.55'inin “orta bilen”, % 1.38'inin da “az bilen” grupta olduğu belirlendi (Tablo 2). Hasta haklarının hemşire, doktor ve yatan yetişken hastalar açısından incelendiği bir çalışmada hemşirelerin %7.1'nin, doktorların ise %22.8'inin hasta haklarının iki ve daha fazlasını bildikleri belirtilmiştir (Yılmaz 1991). [18]

Öğrencilerin yaş gruplarına göre dağılımları incelendiğinde; % 50.51'inin 21-24 olduğu, % 46.75'inin 17-20 yaş, % 2.74'ünün de 25-28 yaş grubunda olduğu belirlendi (Tablo 1). Bilgi puanlarının yaş gruplarına göre dağılımlarına bakıldığında 25-28 yaş grubunun 16.00±2.07, 21-24 yaş grubunun 15.74±1.80, 17-20 yaş grubunun ise 15.51±1.76 ortalama bilgi puanı aldıkları tespit edildi (Tablo 1). Yaş grupları ile bilgi puanları ortalamaları arasındaki fark istatistiki olarak anlamsız bulundu (P> 0.05) (Tablo 1). [19]

Çalışmaya katılan öğrencilerin % 75.42'sinin hemşirelik bölümü, % 24.58'inin sağlık memurluğu bölümü öğrencileri olduğu görüldü (Tablo 1). Hemşirelik bölümü öğrencilerinin hasta hakları bilgi puan ortalaması 15.61±1.81 iken, sağlık memurluğu bölümü öğrencilerinin puan ortalaması 15.68±1.73 bulundu (Tablo 1). Öğrencilerin bölümleri ile bilgi puanları arasındaki fark

Hüseyin SÜZEK , Mursayettin EKSEN, Naime ÖZKAN : Muğla Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Hasta Hakları Konusunda Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi

istatistiki olarak anlamsız olduğu tespit edildi ($p>0.05$) (Tablo 1). Bu durumun nedeninin farklı bölümlerde bulunan öğrencilerin hasta hakları konusunda yakın bilgilere sahip olabileceği düşünüldü. Çünkü iki bölümde de müfredatların aynı olması, bu sonucun ortaya çıkmasında etkili olabileceği düşünüldü. [20]

Öğrencilerin buldukları sınıflara göre bilgi puanlarının dağılımı incelendiğinde, 4. sınıf öğrencilerinin 16.24 ± 1.01 , 2. sınıf öğrencilerinin 15.76 ± 1.90 , 3. sınıf öğrencilerinin 15.36 ± 1.91 ve 1. sınıf öğrencilerinin 15.21 ± 1.98 ortalama bilgi puanı aldıkları tespit edildi (Tablo 1). Yapılan istatistiki değerlendirmede gruplar arasındaki fark anlamlı bulundu ($p<0.05$) (Tablo 1). Öğrencilerin aldıkları bilgi puanı ile sınıf durumları arasındaki farkın kaynağını tespit etmek için yapılan çoklu karşılaştırmada 4. sınıflar ile 1. sınıflar ve 3. sınıflar arasındaki farkın istatistiki olarak önemli olduğu tespit edildi ($p<0.05$) (Tablo 3). Elde edilen bulgular üniversiteyi yeni kazanarak gelmiş olan öğrencilerin hasta hakları konusunda daha az bilgiye sahip olduklarını düşündürdü. [21]

Araştırmaya katılan öğrencilerin eğitim düzeylerine bakıldığında % 64.50'sinin düz lise, % 3.75'inin ise sağlık hizmetleri meslek yüksek okulu mezunu olduğu tespit edildi (Tablo 1). Bilgi puanlarının dağılımına bakıldığında 16.21 ± 0.92 ortalama ile sağlık meslek lisesi mezunlarının aldığı, bunu sırasıyla 15.92 ± 1.07 , 15.89 ± 1.97 , 15.50 ± 1.89 ve 14.63 ± 2.50 ortalama ile diğer (yabancı dil ağırlıklı lise), meslek lisesi, düz lise ve sağlık hizmetleri meslek yüksek okul öğrencilerinin izlediği belirlendi (Tablo 1). Yapılan istatistiki değerlendirmede bu fark anlamlı bulundu ($p<0.05$) (Tablo 1). Öğrencilerin aldıkları bilgi puanı ile eğitim düzeyleri arasındaki farkın kaynağını tespit etmek için yapılan çoklu karşılaştırmada düz lise ile sağlık meslek lisesi arasında anlamlı farklılık olduğu görüldü ($p<0.05$) (Tablo 3). Bu farkın nedeninin sağlık meslek lisesinde verilen sağlık eğitiminin bir sonucu olabileceği düşünüldü. [22]

Araştırmada hemşirelik bölümü öğrencilerin hasta hakları konusunda % 48.9'unun okulda eğitim aldığı, sağlık memurluğu bölümü öğrencilerinin de % 51.5'inin okulda eğitim aldığı belirlendi (Tablo 4). Hemşirelik ve sağlık memurluğu bölümü öğrencileri arasında istatistiki olarak anlamlı fark tespit edilmedi ($p>0.05$) (Tablo 6). [23]

Hasta hakları konusunda eğitim alma durumuna göre bilgi puanlarının dağılımına bakıldığında; okulda eğitim alanların 16.03 ± 1.44 , katıldığı toplantı, seminer, kongrelerden ve TV'den bilgi alanların 15.33 ± 2.37 , hiçbir eğitim almayanların 15.29 ± 1.55 ve yayınları okuyarak bilgi edinenlerin 14.77 ± 3.14 ortalama bilgi puanı aldıkları belirlendi (Tablo 5).

Hüseyin SÜZEK , Mursayettin EKSEN, Naime ÖZKAN : Muğla Sağlık Yüksekokulu Öğrencilerinin Hasta Hakları Konusunda Bilgi Düzeylerinin Belirlenmesi

Yapılan istatistiki değerlendirmede gruplar arasındaki fark anlamlı bulundu ($p < 0.001$) (Tablo 5). Öğrencilerin aldıkları bilgi puanı ile hasta hakları konusunda eğitim alma durumları arasındaki farkın kaynağını tespit etmek için yapılan çoklu karşılaştırmada okulda eğitim alma ile hiçbir eğitim almama arasındaki farkın önemli olduğu tespit edildi ($p < 0.05$) (Tablo 6). Elde edilen bulgular bazı araştırmacıların(Vural 1993) bildirdiği değerlerden yüksek bulundu. [24]

Sonuç olarak öğrencilerin 15.63 ± 1.79 bilgi puanı aldıkları ve % 89.07'sinin “çok bilen” grupta bulunduğu, sağlık koleji mezunu ve 4. sınıfta bulunan öğrencilerin daha yüksek bilgi puanı aldıkları belirlendi. Muğla Sağlık Yüksekokulu öğrencilerinin hasta hakları konusunda okullarında yeterli düzeyde eğitim aldıkları kanaatine varıldı. Hasta haklarının bilinmesi ve uygulanabilmesi için etkin eğitim programlarının hazırlanması ve bu programların sürekliliğinin sağlanıp denetlenmesi, hemşirelik ve sağlık memurluğu bölümü öğrencilerinin bu konudaki yayın takip etme alışkanlığı kazandırılmasının yararlı olacağı kanaatine varıldı. [25]

KAYNAKLAR

- 1.Yılmaz, M.; Hasta Haklarının Hemşire, Doktor ve Yatan Yetişkin Hastalar Açısından İncelenmesi, Cumhuriyet Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, Şubat 1991.
 - 2.Argon, G.; Hemşire Hakları, Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi, 13.Cilt, 13 1-136, İzmir, 1997.
 - 3.Buldukoğlu, K., Doğan, S., Kum, N., Öz, F., Özaltın, G., Özcan, A., Pektekin, Ç., Terakye, G., Yurt, V.; Psikiyatri Hemşireliği El Kitabı, 13. Vehbi Koç Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997.
 - 4.Değer, Ç.; Hasta Haklarının Geliştirilmesi ve Korunması, Sağlık Bakanlığı Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü, Aralık, 1996.
 - 5.Sayek, F.; Hasta Hakları, Sosyal ve Bireysel Bilim Teknik Dergisi, 201, 10, Ocak 1991.
 - 6.Sayek, F.; Kişi Hasta Hakları, T.T.B. Haber Bülteni, 26,1, Ocak-Şubat 1991.
 - 7.Birol, L.; Hemşirelik Bakımında Sistemik Yaklaşım, 3.Baskı, Etki Yayıncılık, İzmir, 1997.
 - 8.Vural (Takak), G.; Hasta Hakları, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 1993. [26]
- *;Muğla Üniversitesi Muğla Sağlık Yüksekokulu, Öğretim Üyesi, Muğla [27]
- **;Hemşire [28]